

Patrimoni memorial i oblit

quaderndelesidees.press/patrimoni-memorial-i-oblit/

January 26, 2020

El text d'aquesta aportació bascula entre quatre nocions, principalment, com són les d'història, memòria col·lectiva, patrimoni i oblit. Manleva de Barry Schwartz[1] el contrast i la tensió entre història i memòria col·lectiva: mentre que la història és una disciplina antiga, la memòria col·lectiva, com a especialitat acadèmica, és comparativament molt recent. La història busca una perspectiva des d'on poder avaluar les causes i conseqüències dels esdeveniments, i descriuria el passat, a priori, amb independència de les opinions i condicions contemporànies. En canvi, la memòria col·lectiva és *situation-dependent* per definició i defuig una concepció del passat totalment compartida entre grups socials. La construcció d'una *memòria col·lectiva* no equival pas a una *memòria consensuada*.

Imatge d'Imanol Buissan.

La legislació és una eina eficaç per atansar-se a la concepció i a l'abast que el patrimoni cultural té a cada societat. A Catalunya, la llei de patrimoni cultural vigent[2] el classifica des d'un punt de vista disciplinari, adjectivant-lo en patrimoni arqueològic, artístic, arquitectònic, bibliogràfic, científic o tècnic, documental, etnològic, històric i paleontològic. El patrimoni memorial, com a tal, no és encara objecte de protecció específica a la llei de patrimoni, i als expedients d'incoacions de béns culturals no hi figuren la Guerra Civil, la lluita antifranquista o la defensa dels valors democràtics com a arguments i raons que justifiquin la protecció de béns immobles o de paisatges. En aquesta llei hi ha, subjacent, una visió del patrimoni associable als «conceptes fundacionals (nobiliaris, burgesos)» que altres aportacions d'aquest dossier vinculen amb al patrimoni cultural.

La constitució d'una memòria col·lectiva —objecte de negociació constant entre col·lectius socials en el temps— pot semblar una empresa circumstantial i provisional en relació amb el patrimoni cultural, definit i protegit d'una vegada per sempre. Tanmateix, aquesta visió estàtica i objectivitzant del patrimoni és, almenys en dos sentits, obsoleta: en primer lloc, perquè l'any 1986 Pierre Nora[3] ja advertia —en la seminal i alhora monumental obra *Les Lieux de mémoire*— sobre la historicitat de la mateixa noció del patrimoni i de la seva funció política per materialitzar els atributs i els valors de la

nació. D'altra banda, perquè hi ha normativa sobre patrimoni cultural propera i recent amb una visió dinàmica del patrimoni, com succeeix en la Llei de Patrimoni Cultural Basc[4] aprovada a mitjans de 2019, i encapçalada per la declaració següent:

En su sentido más amplio, el patrimonio cultural es el conjunto de bienes heredados del pasado en los que cada sociedad reconoce unos valores dignos de ser conservados y transmitidos. Al ser los valores culturales cambiantes, el concepto mismo de patrimonio se encuentra en permanente construcción y los elementos que lo configuran forman un conjunto susceptible de modificación y abierto a nuevas incorporaciones.

És una visió del patrimoni cultural més vinculada a la concepció de memòria col·lectiva, que posa l'accent en els valors socials i no només en l'expertesa d'uns especialistes. Ara bé, si el patrimoni és susceptible de modificacions i està subjecte als valors canviants de la societat, aquesta evolució ha de respondre necessàriament sempre a una lògica acumulativa? Es pot qüestionar el dret a descartar i oblidar, com a societat, alguns elements del patrimoni «heretat»? L'oblit, recordem-ho, és la quarta idea d'aquest text i actua de forma transversal en les nocions d'història, de memòria col·lectiva i de patrimoni perquè l'oblit és el revers i la condició necessària per donar raó del passat, per construir un relat col·lectiu i per a la protecció de béns materials o immaterials: explicar, preservar, conservar i documentar fan ineludible triar, seleccionar i, per tant, deixar coses de banda.

La memòria és selectiva —la memòria total és una quimera— i la seva construcció genera oblits i silencis de tipologies diferents. Hi ha els oblits que són producte d'una voluntat, que volen ocultar i destruir les petjades i els testimonis del passat. Hi ha els oblits «evasius» amb l'intent de no recordar allò que pot ferir, personalment (secrets o silencis de situacions conflictives i vergonyants) o col·lectivament, després de catàstrofes socials, amb la necessitat d'evadir-se dels records com a condició per seguir vivint, com en el cas de Jorge Semprún, que va titular la seva obra *L'écriture ou la vie* per reconstruir, 50 anys després, la seva experiència al camp de Buchenwald[5]. Hi ha els silencis producte de la por —com en molts casos de violència domèstica i d'assetjament sexual— i silencis per protegir els altres. I en aquesta classificació temptativa d'oblits cal afegir que fer memòria és també un acte de comunicació i que poden donar-se oblits i silencis per absència d'algú amb capacitat i/o voluntat d'escoltar. Finalment, hi ha oblits que reapareixen en el temps, a partir de canvis socials i culturals que impulsen a donar nou sentit al passat i a les seves petjades, i que no havien tingut significat durant molts anys. A cada moment històric, en definitiva, existeixen diverses narratives del passat, contrastades i en conflicte. La memòria no és *contra* l'oblit, més aviat és contra altres memòries que pugnen per ser hegemòniques, cadascuna amb els seus silencis i oblits.

Per enllaçar les consideracions anteriors amb exemples tangibles —i vinculats als reptes que planteja aquest número de *Quadern* dedicat a pensar els museus en transformació — hi ha a Catalunya, actualment, una norantena d'Espais de Memòria Democràtica senyalitzats. Aquest patrimoni memorial és força heterogeni tant pel que fa a la dimensió, com a la temàtica i la distribució territorial. Hi ha des d'equipaments de

referència, com el Museu Memorial de l'Exili, amb un posicionament contemporani que integra les arts visuals en la construcció del seu relat, fins a territoris profusament senyalitzats com els Espais de la Batalla de l'Ebre, amb testimonis materials tan singulars com el Poble Vell de Corbera. A partir d'una tasca de recerca i documentació, els espais es materialitzen amb la senyalització i difusió d'infraestructures (camps d'aviació, refugis, trinxeres, búnquers, etc.), l'exhumació de fosses i la recuperació de la pluralitat de memòries derivades de la repressió franquista d'individus i de col·lectius, així com esdeveniments de la lluita antifranquista i per a la recuperació dels valors democràtics. La majoria d'espais són resultat d'inversions protagonitzades per l'administració local, amb el suport de la Generalitat, entre els anys 2008 i el 2011.

Molts museus de Catalunya hi van tenir un rol determinant, en aquesta posada en valor.

Una dècada després, a més de la necessitat de renovar materials i infraestructures per obsolescència o per manteniment, s'escau l'actualització d'aquells discursos. «Cap al museu social» va ser el lema del Primer Fòrum dels Museus de Catalunya l'any 2019 — prioritat triada pels mateixos professionals dels museus—. En aquella massiva trobada es van assumir compromisos per fer efectiva la participació social, la perspectiva de gènere i l'accessibilitat com a requisits per transformar els museus en espais més rellevants per a la societat. Quina translació se'n pot fer, d'aquests compromisos, als Espais de Memòria? Dels molts desafiaments futurs, s'explicita un repte, a mode de cloenda i reflexió: la societat catalana va incorporar, en menys d'una dècada, més d'un milió de persones nascudes a l'estranger. Aquest intens moviment migratori dona raó del canvi d'eslògan «Som 6 milions» al «7,5 milions de futurs». Per nacionalitats, hi ha col·lectius que emplenarien tota la ciutat de Sabadell i hi ha més de 26 països que compten amb un estoc de més de 10.000 habitants vivint a Catalunya. Aquests ciutadans provenen, en molts casos, de llocs amb memòries traumàtiques recents.

Com han de poder construir, commemorar, actualitzar i llegar aquestes memòries, plurals i en conflicte, aquests col·lectius? Quin suport institucional mereixen, en l'acompanyament per bastir aquestes memòries? Les memòries col·lectives no són tant dels llocs on han succeït els esdeveniments com de les persones que els han viscut i patit, i que tenen dret a recordar-los i compartir-los, siguin on siguin. No és aquesta,

Imatge d'Imanol Buissan.

doncs, una de les finalitats del museu que vol ser socialment rellevant? I quin equipament millor que el que té per missió la construcció i la transmissió de la memòria i aquests col·lectius a la cantonada de casa?

Per manca de consens, l'any 2019 l'ICOM (sigles en anglès del Consell Internacional de Museus) va haver de recular en la postulació d'una nova definició internacional del museu. La proposta qualificava els museus com a espais democratitzadors, inclusivament i polifònics, llocs per al diàleg crític sobre el passat i els futurs. A més de la transparència, incloïa la participació i el treball en partenariat actiu amb i per a diverses comunitats, entre els atributs del museu del segle XXI. La manca d'acord a l'ICOM no vol dir pas que la voluntat d'actualitzar, internacionalment, l'estratègia del museu anés desencaminada. Contribuint a fer emergir i reconèixer la pluralitat de memòries que conviuen avui a Catalunya, i a fer-les públiques i dialogar amb elles, els museus tenen l'oportunitat de fer-se un rol més central, a la nostra societat i municipis.

[1] Schwartz, Barry. «Rethinking the concept of collective memory», a Anna Lisa Tota i Trever Hagen [eds.], *Routledge International Handbook of Memory Studies*, pàg. 9-21.

[2] Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català. (DOGC núm. 1807, 11.10.1993).

[3] Nora, Pierre [dir.]. *Les Lieux de mémoire* (3 volums). París, Éditions Gallimard, 2007.

[4] Ley 6/2019, de 9 de mayo, de patrimonio cultural vasco. (Boletín Oficial del País Vasco, 20.05.2019).

[5] Extret de l'article «Memoria» d'Elisabeth Jelin, a Ricard Vinyes [dir.], *Diccionario de la memoria colectiva*, Barcelona, Gedisa, 2018, pàg. 271-275.

Josep Font Sentias

Josep Font Sentias

Nascut a Moià l'any 1963. Llicenciat en Filosofia, té un màster de Gestió Cultural, especialitat de patrimoni, per la UB i un màster de Gestió Pública per ESADE. Ha estat director del Museu de Granollers. Ha participat en l'elaboració de Museus 2030. Pla de Museus de Catalunya. Actualment és el [...]

[Llegir més](#)

